

Ką parodė Kalbos švaros dienos (2)

Sudedamoji viešojo kalbėjimo kultūros dalis yra tarsenos kultūra.

Tarseną galėtume apibūdinti kaip gebėjimą taip valdyti kalbos padargus, kad jų veikla garantuotų viešoje aplinkoje būtiną kalbos aiškumą ir suprantamumą ir atitiktų susiklosčiusius (kalbos mokslo nustatytus) garsų, skiemenų, žodžių ir jų junginių tarimo normų reikalavimus.

Jeigu pritarsime tokiam viešosios tarsenos apibūdinimui, turėsime sutikti, kad pirmasis jos reikalavimas yra tarsenos ir apskritai kalbėsenos aiškumas. Kas neaiškiai taria garsus, suvelia skiemenis ir žodžius, negeba tinkamai skirstyti žodžių grupių ir sakinių, tas negali tikėtis būti viešai kaip reikiant suprstas. Viešai kalbant artikuliacija visada daugiau įtempta negu kalbant buitinėje aplinkoje, čia negalima leisti savo kalbos padargams veikti palaidai. Kalbėtojas, suliejantis garsus, skiemenis ir žodžius, rizikuoja būti blogai suprstas.

Viešojoje vartosenoje nepriimtina ir viskas, kas per daug individualu – įvairūs fiziniai tarsenos trūkumai (greblavimas, šveplavimas, nosinis tarimas, šoninis priebalsių *l* ir *n* tarimas, lūpų nejudra, sniaukrojimas ir pan.), per lėtas ar per greitas kalbėjimo tempas ir kiti panašūs dalykai; tai turi būti įveikta dar prieš einant į viešąją komunikaciją, į radijo ir televizijos eterį.

Plačiau nesileidžiant į sudėtingą tarsenos sritį šiuo kartu reikės pasakyti, kad netinkamōs tarsenos esama ir mūsų televizijose. Dėl per greitos kalbėsenos ir taisytinos tarsenos ne kartą spaudoje buvo kritikuota Neringa Skrudupaitė. Kartais per greitai informaciją dėsto Aurelija Simutis, berte beria žodžius Birutė Levickienė. Per didelis skubėjimas kartais daro nesuprantamą (neišgirstamą) Nerijaus Kesmino kalbėjimą.

Nešvari tarsena Jūratės Anilionytės – visai palaidi kalbos padargai, Marijono Mikutavičiaus (žr. GK 2006 5), Nerijaus Kesmino (apie jo ir kitų sporto varžybų komentatorių kalbą žr. toliau). Į burnos priekį pastumta artikuliacija (ypač balsio *o*) daro nenatūralią Kristinos Dvirnaitės, Ilmos Silkauskaitės tarseną. Prisimintina dar ir buitinė „miaukiamoji“ kalbėsena, kurios yra ne tik jau minėtose „Tango TV“ ar Baltijos TV laidose. Jeigu jau kalba neaiški ir reikia papildomų pastangų norint suprasti, vadinasi, ji nepriimtina viešajam bendravimui.

Viena iš svarbiausių geros tarsenos ir visos bendrinės šnekamōsios kalbos ypatybių – **taisyklinga tartis**.

Plačiai reikėtų kalbėti apie bendrinės tarties reikalus Lietuvos televizijose ir ypač todėl, kad bendrinė tartis yra tapusi pernelyg variantiška (tiksliau būtų – dar netapusį leistinai variantiška), jos padėtis kalbininkų beveik netiriama, tarties kultūra pernelyg menkai ugdoma viešųjų kalbėtojų mokyklose. Bėda dar ir ta, kad į tarties taisyklingumą beveik neatsižvelgiama priimant žmones dirbti į televiziją, o viešosios, valstybinės priežiūros veiksmingumas šioje srityje beveik lygus nuliui.

Bene sunkiausias uždavinys rašant šį straipsnį buvo suminėti tikrai taisyklingos tarties televizijų darbuotojus, kuriuos galėtume laikyti bendrinės tarties pavyzdžiu. Ilgai galvojus ir svarsčius prie tokių būtų galima skirti, pavyzdžiui, Irmą Janauskaitę, Violetą Juzonytę, Edmundą Kučinską (deja, darantį nemaža kirčiavimo ir kitokių kalbos klaidų), Justę Radzevičiūtę, Eglę Rašimaitę, Vykintą Pugačiauską, Aukšę Tamulienę, dar Gintarą Deksnį ir vieną kitą iš minėtųjų pirmojoje straipsnio dalyje. Visi kiti, o jų net keli šimtai, daugiau ar mažiau yra nutolę nuo Valstybinės lietuvių kalbos komisijos patvirtintų bendrinės tarties normų reikalavimų ir daro vienokių ar kitokių klaidų.

Be tų pačių gerųjų, dar būtų grupė žmonių, kuriuos sąlygiškai galima laikyti kalbančiais normine bendrine tartimi. Jų palyginti neprastai tariami ilgieji balsiai žodžio gale, bet dažniau ar rečiau pasitaiko patrupintų ar sutrupintų ilgųjų nekirčiuotų balsių prieškirčiuose skiemenyse, pvz., *bilà, givėnimas, temperaturà* ir pan. Tókia tartimi kalba Kristina Aleknaitė, Aldona Atkočiūnaitė, Eglė Bučelytė, Vilma Čereškienė, Gintarė Grikštaitė, Geda Kumžienė, Dovilė Lisauskaitė, Saulius Masalskas, Rita Miliūtė, Monika Petrulienė, Aurelija Razmaraitė, Ričardas Slapšys, Loreta Sungailienė, Rasa Tapinienė, Agnė Vederytė ir dar būrelis kitų. Vis dėlto jie sudaro ne patį didžiausią per visas televizijas kalbančių žmonių procentą. Beje, daugelis iš jų dirba informacinėse laidose – pati tų laidų specifika reikalauja apibrėžtesnės ir drausmingesnės tarties.

Būtina pasakyti, kad šių televizijos žmonių tartis nėra vienalytė: vienu daugiau priartėjusi prie etalono, kitų mažiau, vienu labiau stengiamasi, kitų, atrodo, daugiau tenkinamasi į televiziją atsineštais senais įpročiais. Tačiau visiems būtina išsiaiškinti savo konkrečius trūkumus ir keltis būtiną ir neginčijamą reikalavimą – nuolat tobulinti savo tartį. Reikia dirbti! Tegu televizijos organizuoja kókius kursus, tegu eina kur kitur mokytis, be to, galima tobulintis ir patiems. Yra išleista Irenos Kruopienės „Taisyklingos tarties mokomoji knyga“ su kompaktine plokštelė (2004), Antano Pakerio ir Aldono Pupkio „Lietuvių kalbos bendrinė tartis“ (2004; irgi su kompaktine plokštelė). Dabar nebegalima teisintis, esą nėra iš ko mokytis. Šie darbai turėtų skatinti ir viešąjį poreikį daugiau dirbti, tobulėti. Visam šiam procesui turėtų vadovauti televizijų kalbos tvarkytojai. Reikia imtis darbo patiems, nes Kalbos inspekcija čia nepajėgia ką geresnio nuveikti ir laikas parodė – yra šiais kláusimais neprofesionali.

Minėtas televizijos žmonių būrys tarties klaidų daro dar neperžengdamas bendrinės kalbos ribų. Kas kita, kai trumpinama sistemingai visose padėtyse – ir žodžio viduryje (prieškirtiniuose ir pokirtiniuose skiemenyse), ir žodžio gale. Daug informacijos apie tarties normiškumo ribas teikia žodžio galo tarimas. Nepatenkinama tartimi žiūrovūs informuoja Zigmą Zaikinas (perėjus iš LTV į LNK jo ilgieji žodžio galo balsiai dar sparčiau trumpėja), Jovita Valeikaitė (LTV kritikuota dėl prastos tarties ir kitur jokios pažangos nedarą), abu LTV „Ryto garsų“ vedėjai Modestas Naudžius ir ypač Lavija Šurnaitė, Renata Plumpienė, Beata Nicholson, Agnė Zacharevičiūtė, Helena Strazdauskaitė, Darius Ratautas, Gintaras Mikalauskas (turintis žargoninį įprotį dar ilginti prieškirtniūs trumpuosius balsius, pvz., *susypràsti, Gedyminas*) ir daug kitų.

Dalies tokių kalbėtojų netaisyklingos tarties priežastis yra vadinamoji suspausta artikuliacija, kai dėl pernelyg įtemptų kalbos padargų tarimas sukonzentruojamas siauroje burnos vietoje – neišnaudojamos lietuvių kalbos garsų tarimo galimybės. Kitų, priešingai,

kalbos padargai palaidi ir todėl nepaslankūs. Taip taria Jūratė Anilionytė, Darius Ratautas, Rimvydas Paleckis. Palaidais kalbos padargais Anilionytės tariamas neįtemptas kirčiuotas (ir nekirčiuotas) *o* virsta tarpiniu garsu, pvz.: *nurādžius* (=nuródžius), *tàliau* (=toliaũ), ilgieji nekirčiuoti balsiai dažnai visose padėtyse trumpi, pvz.: *sąligomis*, *neapskūnde*, tariama *privatizāimo* (=privatizavimo), *specelių tirimu tarnyba*, pasitaiko net žargono dalykų: *Kaunė*, *naujā*, *vetā*, *šiame namė*. Tokia tartis jau yra peržengusi visas bendrinės lietuvių kalbos ribas.

Stebint viešąją bendrinės kalbos vartoseną gali susidaryti įspūdis, kad per pastaruosius dešimtmečius bendrinė tartis yra išsivadavusi iš tarminio (rytietiškojo) trumpųjų kirčiuotų balsių *a*, *e*, *u*, *i* ilginimo (pvz., *ātneša*, *nėneša*, *tūri*, *žyno*, – čia ir kitur priegaidės ženklai sąlygiškai žymimi kaip ir bendrinėje kalboje, nors tiksliau būtų tarminės kilmės ilginimą žymėti vidurine priegaide, o miesto kilmės – tik kirčio ženklu, nes kai kurie miesto kalbos pagrindu kalbantys čia minimi asmenys priegaidžių beveik ar išvis jau neturi). Mat mokyklose ir spaudoje šis tarminis reiškiny būdavo nuolat papeikiamas, net pabrėžiama, kad mokantis bendrinės kalbos pirmiausia reikia atsisakyti ilginimo. Dėl to visuotinė norma ir klostėsi nórima linkme. Bet atidžiau paklausius televizijų laidų vedėjų ir korespondentų dar negalima teigti, kad šioje srityje jau viskas padaryta. Dabar smarkiai keičiasi to ilginimo šaltinis: tarminio ilginimo girdėti vis mažiau (tarmę mokančiam žmogui daug lengviau prisitaikyti prie bendrinės tarties), o vis daugiau šios rūšies pažeidimų ateina iš miesto kalbos. Rimo Mackevičiaus, Leonido Donskio, Rimvydo Paleckio trumpųjų balsių ilginimas yra miestiškos kilmės. Tipiška dar ir tai, kad tie, kurie ilgina kalbamuosius balsius, dažniausiai taip pat trumpina ilguosius nekirčiuotus, kitaip sakant, iš vakarietiškosios bendrinės tarties yra perėję į nebendrinę rytietiškąją arba slaviškąją sistemą – jie kalba ne bendrine tartimi.

Neaiškios kilmės tarties mišinys būdingas LTV „Gustavo enciklopedijos“ vedėjui Audriui Rakauskui. Jo sistemingai ilginami žodžio vidaus trumpieji balsiai, pvz.: *tryna* (=trina), *nūmestas*, *usydeda*, *kyta* (=kita), beveik visuotinai trumpinami ilgieji nekirčiuoti balsiai, pvz.: *padžióve* (=padžióvé), *irà*, *čiaudeti*, *denàs* (=dienàs), *givenamuōsiose viētose*. Daroma kirčiavimo klaidų. Todėl niekaip negalima suprasti, kodėl ilgas metus per LTV leidžiama šitaip žaloti būsimųjų bendrinės kalbos vartotojų – mūsų vaikų tartį. Ankstesnės pastabos LTV vadovams ir kalbos tvarkytojams dėl tokios tarties nedavė rezultatų. Nors vedėją galima just kiek stengiantis, bet klaidos dar pernelyg akivaizdžios ir jų labai daug.

Padrika „5 kanalo“ laidos „Laisvalaikis ir aš“ vedėjos Helenos Strazdauskaitės tarties sistema. Smarkiai trumpinami ilgieji nekirčiuoti balsiai, pvz.: *koplitėles* (=koplytlės), kartais pailginami trumpieji (*tykras*) ir net žodžio gale (*smagū*). Beveik ar visai žargonas – tartis *garbiė*, *nuoriētumet*, *savinynkas*. Apstu kirčiavimo (tarptautinių žodžių, kirčio atitraukimo) klaidų.

Vis dėlto Strazdauskaitės kalba dar kiek panaši į bendrinę, o štai „5 kanalo“ laidos „Girių takais“ vedėjo Eugenijaus Tijušo kalba nė iš tolo nėra bendrinė. Tai miesto kalbos ir tarmės mišinys, pilnas visokių klaidų. Paradoksalu, kad balandžio 24 d. vedėjo kalbinamas ūkininkas pasakojo daug geresne, taisyklingesnė kalba, negu šnekėjo pats vedėjas. Daroma daug tarties klaidų: trumpinami ilgieji nekirčiuoti balsiai (*medžiōkles istātimas*), ilginami kirčiuoti trumpieji, ypač *a* (jau retas reiškiny televizijose), pvz., *pāstebi*, *nepādeda*. Tarptautiniai žodžiai beveik

visuotinai kirčiuojami pagal miesto, o ne bendrinės kalbos įpročius, pvz.: *intèresas, mòmentas, argumentas, prezidentūra*, daug kirčio atitraukimo atvejų, pvz.: *problèmas, dalýkus, prièmimu, pienininkýste, spaudõje*, kitókių kirčiavimo klaidų, pvz.: *su aplinkiniais, sãvininkas, savininkaĩ*. Netrūksta žodyno ir gramatikos klaidų, pvz.: *kažkiek tai, kažkokios tai; kodèl ant jų žemès medžioja; kad medžiotojas galètų medžioti jo (=savo) žemėje; du (=dvejus) metus; pirmoj eilėj daroma žala; reiškia* (įterptinis žodis) ir daug kitų.

LTV korespondentės Joanos Lapėnienės tarties sistema išgriuvusi, tie patys dalykai vienažart ištariami taisyklingai, kitažart jau nenormiškai. Kartais ilginami trumpieji kirčiuoti balsiai, pvz.: *Rūsija, institūto, spaudymas, pripažyno*, vietoj nekirčiuotų ilgųjų neretai tariami trumpi balsiai (*viriausybe*), yra žargono dalykų, pvz.: *minysterija, metūs*; kirčiuojama *kãdrus, pratęstas*. Ir anksčiau korespondentės reportažuose tarties klaidų būdavo nemaža, klysta ir kirčiuojant, apskritai jos kalbėsena kelia slaviško akcento įspūdį. Su žurnaliste apie tai buvo kalbėta prieš kelerius metus aptariant LTV kalbą, tačiau kokių teigiamų poslinkių nematyti.

Gerokai įvairuoja TV3 „Savaitės komentarų“ vedėjos Jolantos Butkevičienės tartis. Gana smarkiai trumpinami ilgieji nekirčiuoti balsiai, kartkartėmis pailginami trumpieji kirčiuoti *u, i* (*nūtarė, vadyna*). Dar gerai, kad vedėjos tartyje nėra kokių ryškesnių žargono elementų.

Tarties žargonas būna labai įvairus ir nevienalytis. Tókiu reiškiniu paprastai vadinami iš kitų kalbų einantys ar kitų kalbų pavyzdžio paveikti tarties dalykai, neturintys atitikmenų ar atramos nė vienoje lietuvių kalbos tarmėje. Pirmiausia tai trumpųjų žodžio galo balsei ilginimas. Tai jau minėti Rimvydo Paleckio *šešy, žingsniūs*, dar *metūs, preparatūs*, Jūratės Anilionytės *Kaunė, vetã*, Helenos Strazdauskaitės *smagũ*, Joanos Lapėnienės *metūs* ir pan.

Apmaudu, kad gražia, nuosaikia kalbėsena išsiskiriantis kultūros laidos vedėjas Leonidas Donskis kartais irgi žargoniškai taria žodžio galą, pvz.: *nèrã, irã, žmogūs, rinkimų metũ*. Jo, beje, neretai pailginami ir žodžio vidaus trumpieji balsiai *u, i* (*rinkymai, patyko*).

Tarmiškumu būtų galima laikyti tvirtagalių mišriųjų dvigarsių *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* pirmojo dėmens ilginimą, pvz.: *tynka, patynka, šeiminynkas, šymtas* ir pan. Deja, daugelio šitaip kalbančių televizijos žmonių nei žemaičiais, nei zanavykais esant niekaip neįtarsi – visa tai eina iš slavų kalbų sistemų.

Visi čia minėti tarties žargono pavyzdžiai yra, galima sakyti, susimedžioti iš kurių ne kurių laidų, prasikišantys tik vienur kitur ir dar neapimantys visos konkretaus kalbėtojo tarties sistemos. Turint gerų norų visa tai galėtų būti nesunkiai pataisoma. Bet yra tokių kalbėtojų, kurių tartis pernelyg smarkiai arba net visiškai apimta kitų kalbų įpročių, einančių iš miesto kalbos, ir todėl laikytina visai ne bendrine kalba. Daugiausia tokių žargonininkų yra sporto laidose.

Pasaulio futbolo čempionato transliacijose per LTV galima prisiklausyti visuose kalbos lygmenyse įkūnyto žargonu. Tokio kalbėjimo viršūnė yra, matyt, samdomo komentatoriaus VGTU docento Rimo Mackevičiaus reportažai. Jis kalba kartu su etatiniu korespondentu Dariumi Kuodžiu (ir šio kalbėsena, o ypač tartis, nėra iš pačių gerųjų). Štai keletas pavyzdžių iš birželio 10-tos ir vėlesnių dienų reportažų: *vártai* (t. y. *vãrtai*), *vártinynkas*, *šymtas*, *vyršų*, *kárta* (= *kařta*), *dabár*, *jáučiasi*, *véržiasi*, *pũikiai*, *sũnkiai*, *didesniũ*, *šauñũ*, *idomũ*, *kovã*, *šeimãs*, *pirmãšias rungtiniãš*, *prieš akys*, *pavõjyngas*, *novargis*... Sakiniai atrodo maždaug taip: *Klampy kovã aikštẽs vidurijã*; *Aukštã* (= *Aukšta* = *Didele*) *spartã bãndo atakoti*; *Visy bãndymai nẽdave rezultãtu*... Pridėkime dar žodyno ir gramatikos dalykėlių – *jo*, *pakol kas*, *kad* su bendratimi tikslui reikšti, kirčiavimą *Trinidãdu ir Tobãgu*, *nubãustas* (= *nũbaustas*), *sužaĩsta*, *pasiriñktas* ir gausime bent apytikrį vaizdelį, kaip į geros televizijos vardą pretenduojanti LTV prisideda prie mūsų bendrinės kalbos „gerinimo“.

Tikėtina, kad pasibaigus futbolo pasaulio čempionatui Mackevičius daugiau nebekomentuos sporto varžybų, bet kitas komentatorius Nerijus Kesminas liks ir toliau šturpins klausytojus savo kalba. Gal jo LTV daugiau nebekvies, bet kitur, matyt, jis ir toliau bus laukiamas žmogus. Gal ką ir reišėe mano prieš kelerius metus kalbėtos ilgos kalbos dėl jo tarties su Kalbos inspekcijos vadovais: žmogus *k a r t a i s* jau sugeba ištarti šiek tiek panašų į lietuvišką ilgąjį balsį *é*, bet tų kartų būna išties mažai ir dažniausiai tebegirdime sakant *žaidiãjas*, *poliãjas*, *aikštiã* (= *aikštẽ*), *pradziãš* (= *pradziõs*) ir t. t.

Bet bėda ne tik netinkama artikuliacija, sutelkta priekinėje burnos dalyje (todėl blogai tariami užpakaliniai balsiai *o* ir *é*). Didesnė yda – dãžnos nenatũralios intonacijos ir negebėjimas tinkamai valdyti savo kalbos srauto. Daugybė trikdžių tęsiant kokį garsã ar garsų grupę, tarpais toks skubėjimas, kad per greitį neįmanoma suprasti minties. Kad būtų aiškiau, apie ką konkrečiai kalbama, spręskime iš poros neilgų supaprastinta transkripcija pateikiamų birželio 18 d. transliacijos ištraukų (pasakytų beveik vienu atsikvėpimu). Rodyklės po žodžio žymi balso pakėlimã vadinamãja mokykline intonaciãja.

paskutinis keitimas šiosè runktỹnese | florãnas maliudã paliẽka áikštẽ vikãrdas dorasũ
aikštẽjè↑ | ir fũdbolininkas kuris↑ | žaidè↑ irrr | pirmõsiõse runktỹnese taip pãt pasirõde
aikštẽjè antrãjame kelinijè↑ ir nẽdgi turẽẽjõ prõgã ãmũšti | i Šveicãrijõs rinktynes vartũs↑
nã ò | patýres | labai patýres žaidiãjas | ape jĩ ne viẽnerius metũs kalbiãta | kad ыыы tai
irã žmogũs↑ | kurrriãm dũris i rinktine uždãrýtos viẽn todel | kat jis gime labai panašiũ
metũ su zinedinu zidãnu.

trỹs minũtes pridedamos↑ | pakañkamai nedaũk pagal tai kaip vỹko antrãsis kelinỹs↑
| õõõõ pietũ korẽjos fũdbolininkai kontratakũoja irrr | bãndo susikũrti dãr viẽna galimỹbẽ
| ãvarčiui ãmũšti↑ | kodeř gi nè | apetitas kỹla bevãlgant | bũvo tikslas išlýginti↑ rezultãtã |
dãbar galbũt irã kitas | galbũũũt išplẽšti pẽrgalẽ↑ | irrr | visiẽms | visiẽms | tiẽms | kurie
bũvo aikštẽjè šendiẽn↑ | tãpti nac'onãlineis didvỹreis.

Visi žinom, koks menkas Lietuvos futbolo lygis. Deja, labai vargana ir šios sporto šakos transliacijų kalba. Gerų komentatorių iki šiol nepajėgėme išsiugdyti. Vis dėlto, jeigu lygintume, pavyzdžiui, dabartinę mano prieš kiek metų daug kritikuoto ir peikto Tautvydo Meškonio kalbã (kalbėsena, tartį ir kirčiavimo dalykũs) su kitų dabartinių komentatorių kalba, Meškonį turėtume

laikyti visa gálva aukštesniu už kitus šios srities kalbėtojus. Negalima sakyti, kad Meškonio kalba nuo anų laikų būtų smarkiai pagerėjusi (gal kiek patobulėjusi tartis, nors iki visai taisyklingos dar gerokai toli; deja, atsiradę ir naujų, anksčiau lyg ir nebuvousių dalykų: *gaunasi*; *kad* su bendratimi tikslui reikšti, linksnių vartojimo klaidų, pvz., dvejetainių linksnių, vietininko – *tame skaičiuje* ir kt.), bet vis dėlto dabar tai į m a n o m a kalba, kurią su tam tikromis išlygomis galima toleruoti – ji kokiomis nepaprastybėmis netrikdo žiūrovų ir klausytojų.

Futbolo (iš dalies ir krepšinio) komentatorių kalboje krinta į akis kitas iki šiol netvarkomas ir neprižiūrimas dalykas – kitų šalių sportininkų vardų ir pavardžių vartojimo reikalai: forma, kirčiavimas, tartis. Dabar jie kiekvieno sakomi pagal individualias nuostatas ir išmanymą. Todėl čia iš tikrųjų daug visokių įvairavimų, nereikalingo variantiškumo, tokios sumaišties, kokios kultūringoje kalboje neturėtų būti. Pirmiausia nesutvarkyti morfologinio įforminimo (lietuvinimo) dalykai. Per transliacijas girdime ir *Ronaldinjo*, ir *Ronaldinjas*, *Ronaldas* (ir *Ronál'das*) ir *Ronáldo*, *Tòti* ir *Tòtis*, *Inzâgi* ir *Inzâgis*, *Brâvo*, *Brâvas* ir *Bravò*, *Ševčeňko* ir *Ševčeňka* (=Ševčenkà), bet tik *Alsandras del Pjero*, *Gutuzo*, *Pirlo*, *Kloze*, *Valente* (su nebūtomis lietuviškomis galūnėmis), bet šios pavardės neretai būdavo ir linksniuojamos (*Klozei*, *Valentej*), *Lipi* ir *Lipis*, *Lipio* ir kt. ir daug kitų. Tai atspindi bendrą ir rašytinio, ir sakinio kitų tautų vardų ir pavardžių vartojimo suirutę. Kalbos įstatymų leidybos institucijos į šnekamąją kalbą čia nė nekreipia dėmesio, nes pirmiausia rūpinasi rašomąja kalba, kur irgi iš tam tikrų prieštaravimų neįmanoma išbristi. Bet LTV, nelaukdama kokių Kalbos komisijos sprendimų, pati galėjo (turėjo!) gerokai pasitvarkyti, žaidėjų sąrašai buvo jau senokai paskelbti spaudoje ir komentatoriams buvo galima pateikti morfologiškai sutvarkytas ir sukirčiuotas formas. Deja, ir šį kartą rengtasi atmetinai, kaip būdavo ir anksčiau atmetinai rengiamasi olimpinių, pasaulio ir Europos sporto varžybų transliacijoms.

Morfologinių formų įvairavimą ir vartosenos chaòsą dar papildė kirčiavimo įvairovė, tiksliau sakant, griežtesnių normų ir reikalavimų nebuvimas. Kodėl vienas gali būti išmokęs kirčiuoti valstybės vardą *Ganà*, o kitas pila pagal savo žargoninius įpročius (Kesminui, Kuodžiui, Mackevičiui tik *Gāna*)? Meškonis moka pasakyti įnagininką *Trinidadù ir Tobagù* (kaip ir vietininką), o kiti – ne. Nėra tekę girdėti, kad kas būtų patvirtinę teisę kirčiuoti pavardes pagal kitų kalbų modelį: beveik visos pavardės su galūne *-a* turi kirčiuotą priešpaskutinį skiemenį (*Kamìza*, *Nèsta*, *Pereira* ir daug kitų). Nesutvarkyta dalies tokių pavardžių tartis: girdime tariant tik *Kakà*, *Viarà*, kilm. *Vijaròs* (turbūt *Vijeirà*, jeigu linksniuotume, gal kilm. *Vijeiros*). Neaišku, kaip tarti kitų tautų pavardes, šaknyje turinčias atviro skiemens *a* (*Dàtonas* ar *Dātonas*). Apskritai ši sritis – kitų tautų asmenvardžių ir vietovardžių vartojimas lietuvių bendrinėje šnekamojoje kalboje – yra nedovanotinai apleista ir nematyti, kad kas to darbo galėtų norėtų ir imtis artimiausioje ateityje*.

* Čia turimas galvoje kompleksinis šios srities tyrimas ir ugdymas. Kalbos komisijoje rengiamas elektroninis tikrinių žodžių kirčiavimo žodynas sprendžia tik dalį vartosenai svarbių dalykų.

Panašių bėdų dėl kitų tautų asmenvardžių ir vietovardžių vartojimo turi ir televizijos krepšinio varžybų komentatoriai. Tik tų bėdų gal mažiau jau vien dėl mažesnio tos sporto šakos

žaidėjų skaičiaus, be to, krepšinio komentatoriai yra gerokai daugiau išprusę ir labiau įvaldę bendrinės kalbos normas. Galėtume sakyti, kad dabar turime du visai gerės kalbės krepšinio rungtynių komentatorius – Liną Kunigėlį ir Robertą Petrauską. Jų abiejų normali kalbėsena, graži tarsena, apskritai santūri kalba. Klaidų, suprantama, daroma, bet jas lyg ir atperka geresnieji dalykai. Vis dėlto reikia apgailestauti, kad dabar šių komentatorių kalboje ima rasti vis daugiau aiškių aplaidos dalykų. Kunigėlis vis dažniau leidžia sau pažeisti kirčiavimo dėsnius, pavyzdžiui, kirčiuoja *su Mažūčiu, paskutinius*, vietomis yra perėjęs prie žargoninio kirčiavimo *su vienù, su vienà*, dar plg.: *vienù iš lėmiamų (=vienu iš lemiamų)*. Daugiau klaidų ėmė daryti Petrauskas, pavyzdžiui, *varžõvus, su giñklu, su Šliãžu, dẽglus, fãnus, blõkus* (visur turi būti kirčiuojama galūnė), *su dar vienà* (sakoma ištiesai) *klaidà (=viena klaidà), pàsiekė (=pasiekė)* ir kt.

Daugėjant krepšinio rungtynių komentuoti žaidimą pradėjo jaunas žurnalistas Marijus Budraitis. Deja, jo kalba nėra iš tolo neprilygsta anų dviejų komentatorių kalbai ir turi didelių trūkumų. Nėra visai tinkama kalbėsena: kalbos srautas lyg per daug suliejamas, vietomis lauktum aiškesnių pauzių. Bet tai mažiausia bėda – pati didžioji yra netinkama komentatoriaus tartis: labai trumpinami ilgieji nekirčiuoti balsiai, daug kur loginis kirtis reiškiamas trumpojo balsio pailginimu, pvz.: *dvykova, dydelis* (ilginama ir kitur, ne tik dėl loginio kirčio). Viešojoje vartosenoje visiškai nepriimtinas trumpųjų balsių ilginimas mišriuosiuose dvibalsiuose ir dvigarsiuose, taip pat žodžio gale, pvz.: *pūikiai, patynka, susitynka; su viltimì, džiugù, natūralù, taiklùs, lieka vienà sekundè* ir pan. Tai aiškus tarties žargonas. Tokios tarties krepšinio komentaruose iki šiol, rodos, nėra buvę. Daroma ir kitokių klaidų: *rungtyniauja juodà aprangà (=jūoda āpranga), láisvas, káusis* (nuosekliai netaisyklingai kirčiuojamas būsimasis laikas); *Bagatskis nuimtas (=pašalintas); kažką tai; vietoj to, kad...*

Kai tik krepšinio rungtynes per LTV pradėjo komentuoti Marijus Budraitis, Lietuvių kalbos draugijos vardu kreipiausi į Valstybinę kalbos inspekciją (2005 m. spalio 28 d. laiškas) klausdamas, kas daroma, kad būtų užkirstas kelias žaloti TV žiūrovų kalbą naujojo komentatoriaus tarties ir kirčiavimo klaidomis. Buvo nurodyta ir konkrečių tarties klaidų, tarp jų ir žargoniškos tarties atvejų. Lygiai po mėnesio, 2005 m. lapkričio 28 d., buvo gautas Inspekcijos vyresniosios inspektorės (kodėl ne viršininko?) atsakymas, kuriame pasakojama, kokių raštų rašyta dėl komentatoriaus kalbos, bet iš esmės pateisinamas jo kalbos nemokėjimas („pradėję komentuoti Robertas Petrauskas ir Linas Kunigėlis taip pat klydo“) ir remiamasi LTV sporto žurnalistų nuomone apie tariamai gerėjančią komentatoriaus kalbą.

Kaip buvo galima įsitikinti iš gegužės 24 d. transliacijos, taip pat iš kitų Marijaus Budraičio ne taip seniai komentuotų rungtynių, pažangos nėra jokios, atvirkščiai, tarties žargono ir kirčiavimo klaidų daugėja, į paviršių kyla kitos klaidos. Kalbamasis atsakymas ne tik rodo Inspekcijos nekompetenciją tvarkyti aktualius bendrinės kalbos kultūros reikalus (ypač įsidėmėtina, kad rašte visai neužsimenama apie tarties žargono dalykūs), bet ir atskleidžia jos taikomą ydingą kalbos priežiūros metodiką. Apie kieno nors kalbą ir jos kitėjimą reikia spręsti remiantis savo pačių arba ekspertų išvadomis, o ne kitų žmonių nuomonėmis, ypač tokių, kurie patys nėra puikūs bendrinės kalbos mokovai.

Beje, matyt, dėl tų visų minėtų rašymų LTV buvo atsisakyta Budraičio paslaugų. Bet jis tuoj pat rado pastogę kitoje televizijoje, kurioje, regis, išvis nėra jokios kontrolės.

Baigiant šią tarsenos ir tarties dalykų apžvalgą ir išvadas paliekant padaryti viso rašinio pabaigoje dar reikia pasakyti žodį kitą apie konkrečių garsų ir žodžių tarimo bėdas.

Vis rečiau girdime taisyklingai tariamą priebalsį *h* – jį daug kur pakeitęs priebalsis *ch*: *chektaras*, *chimnas*, *Chenrikas* ir kt. Vis dar dažnai įvairiose televizijose kitų kalbų pavyzdžiu žodžiuose *buhalteris*, *buhalterija*, *buhalterinis* tariamas kietasis *l*.

Niekaip negali būti pateisinamas slavų *ы* ir *э* tarimas kitų tautų pavardėse: *Kadьirovas*, *Kšьištofas*, *Milošэvičius*, *Tūmošэnko* ir kt. Žodį *šašlykas* jau, rodos, visos televizijos išmokusios tarti, o *šašlykas* teko girdėti ne iš televizijos žmonių.

Vis dar svyruoja ilgojo ir trumpojo balsio *o* tarimas lietuviškuose ir tarptautiniuose žodžiuose. Painiojama lietuviškoji *kvotà*, *kvotòs* (plg. *kvotimas*, *iškvosti*) ir tarptautinė *kvotà*, *kvòtos*. Iškraipytas žodžių *prognozė* ir *prognozuoti* tarimas. Abu balsiai *o* turi būti tariami trumpai, o dabar tariama *prōgnōzė*, *prognōzė*, *prōgnōzė*. Ypač daug sumaišties čia sukėlė LTV orų pranešėjos.

Rodos, tik LTV su *j* pradėta tarti žodžiai *kioskas* ir *biblioteka*. Nors taip nurodoma daryti tarties žodyne, bet buvo rašyta ir viename redaktorių seminare sakyta, kad tai tik nereikalingas persistengimas. Ką daryti, kaip ištarti daugiaskiemeniūs *bibliotekinis*, *bibliotekininkystė* (septynskiemenis žodis keičiamas lietuviams jau visai neįprastu aštuonskiemeniū)? Jeigu tie mokytojai būtų nuoseklūs, jau turėjo būti visų išmokta su *j* tarti ir žodžius *specialus*, *socialus* bei kitus tų šaknų vedinius.

Pridurtina, kad mūsų stebėjimai dar kartą patvirtino, jog visose televizijose žodis *koncertas* apie 95 proc. atvejų tariamas su tvirtagale priegaide (ir *koncėrtu*, *koncėrte*, *koncėrtus*). Maža dalis taria ilgą tvirtapradį *e* ir tik išimtiniais atvejais pasitaikė vadinamasis tarptautinis *e* (*koncèrte*). Ne tiek daug skiriasi ir dabar populiarių žodžių *ekspertas* ir *koncernas* tarimas ir kirčiavimas.

Doc. dr. Aldonas Pupkis